

38 שנים לכניסה ללבנון ו־20 שנים ליציאה ממנה

דב תמרי¹

השהייה הממושכת של צה"ל ברצועת הביטחון בלבנון (1985-2000) ממשיכה לעמוד במוקד הדיון הציבורי בישראל על אף הזמן הרב שעבר מאז הנסיגה. מאמר זה מבקש להוסיף נקודת מבט ייחודית לדיון זה. לצורך כך, המאמר מציג בחינה תאורטית והיסטורית חדשה של מלחמות ישראל, ובכלל זה תקופת השהייה ברצועת הביטחון, באמצעות השימוש במושג 'מלחמת התשה'. השימוש במושג זה מאפשר לראשונה להבין תקופה זו כחלק מדפוס החוזר על עצמו בהיסטוריה הצבאית של ישראל, במסגרתו ישראל נקלעת לתקופות ממושכות של לחימה בעצימות נמוכה (1953-1956, 1967-1973, 1985-2000, 2006-היום), בעקבות מלחמות שהסתיימו בלי שהיריב זנח את שאיפתו להביס את ישראל.

במלאת 20 שנים לפינוי רצועת הביטחון בדרום לבנון, התפרסמו בתקשורת הגלויה אין־ספור כתבות ותחקירים המבקשים לספר את הסיפור ולדון בשאלות שעדיין מהדהדות סביבו. לא ייפלא אפוא כי הפינוי, שלא היה סדור ומאורגן במיוחד, ואשר לווה בפירוק צבא דרום לבנון ובהגעת חלק מאנשיו כפליטים לישראל, הביא לא רק לשאלה למה ואיך יצאנו, אלא גם למה נכנסנו לשם, מדוע יצרנו רצועת ביטחון שלא הביאה לביטחון, ומדוע צה"ל שהה שם 18 שנים.

אחד המאמרים החשובים והראויים בעיניי שפורסמו בנושא הוא של אלוף (מיל') גרשון הכהן שכותרתו "תסכול רצועת הביטחון בלבנון", המעלה שאלות רלוונטיות גם אחרי 38 שנים ו־20 שנים, מאז מלחמת לבנון הראשונה ועד ליציאה משם:²

¹ דב תמרי הוא קצין בצה"ל בדימוס בדרגת תת־אלוף, ממפקדי סיירת מטכ"ל וקצין המודיעין הראשי הראשון בצה"ל. בעל עיטור העוז ושני צל"שי הרמטכ"ל.

² גרשון הכהן, "תסכול רצועת הביטחון בלבנון", **מבט מבס"א** (מרכז בגין סעדת למחקרים אסטרטגיים) גיליון מס' 1581, 25 במאי 2020.

- על מה נלחמה מדינת ישראל בלבנון?
 - מדוע הגיעה ישראל לנסיגה בעל כורחה?
 - מה הייתה התכלית האסטרטגית לשהייה ברצועת הביטחון?
 - האם האחזיה ברצועת הביטחון היא שהגנה על יישובי הצפון, או דווקא להיפך?
 - האם ניצחון במערכות ובמלחמה היה בר מימוש בשנות השהות בלבנון?
 - האם מושג ההרתעה שצה"ל ומדינאיה כה דבקים בו התברר כשברירי וחסר תוקף?
 - והשאלה האחרונה המשתמעת מהמאמר – האם ארגון חזבאללה הוא שהוביל את המערכות ולא צה"ל?
 - לשאלותיו של אלוף הכהן אבקש להוסיף עוד שתיים, בראייה מרחיבה יותר מהסיפור של רצועת הביטחון גרידא:
 - מדוע הישגים צבאיים במלחמותינו הופכים אחרי זמן לא רב למְשָׁלָה שאיננו מצליחים להיחלץ ממנה?
 - מדוע במלחמות המתמשכות שנים, היריב, צבא מדינה שכנה או ארגון טרור לא־מדינתי, מגיעים לשוויון עם ישראל ועם צבאה, החזק ביותר במרחב?
- על השאלות הללו ראוי לענות גם אחרי שנים כה רבות, שכן מדינת ישראל לא הסדירה את יחסיה עם לבנון, גם לא עם סוריה, אשר בה לחזבאללה ולכוחות איראניים נוכחות לא מבוטלת.
- גישתי לסוגיות הללו היא דרך המושג "מלחמות התשה", ולא דרך שלל המושגים המתארים את המלחמות הגדולות והמתועשות של ישראל, כמו המערכה "קדש", מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים ואפילו מלחמת לבנון הראשונה. כל המלחמות הללו היו קצרות יחסית, בין ארבעה ימים לשלושה שבועות, ומבחינה צבאית הושגה בהן הכרעה, זמנית כמובן, או כפיית הפסקת אש על היריב.
- מאז מלחמת העצמאות ישראל וצה"ל עברו שלוש מלחמות התשה. הראשונה התרחשה בין 1953 ל-1956. בזיכרון הישראלי השנים הללו נקראו תקופת פעולות התגמול, אבל היו בהן המאפיינים של מלחמת התשה שהסתיימה במלחמה המשולשת של בריטניה, צרפת וישראל נגד מצרים, המערכה "קדש" בלשוננו; השנייה התרחשה בין ישראל למצרים מתום מלחמת ששת הימים, ב-1967, ועד אמצע 1970; השלישית התרחשה בלבנון, מתום מלחמת לבנון הראשונה ועד שנת 2000, עם היציאה מלבנון. לשלוש מלחמות אלה אפשר לצרף את מלחמת ההתשה ברצועת עזה בין ישראל לחמאס, שאפשר לקבוע את תחילתה בפינוי היישובים הישראליים מהרצועה ועד היום.
- כל מלחמות ההתשה הללו הופיעו אחרי מלחמות גדולות שבהן היו לישראל הישגים צבאיים בולטים, שיש המכנים אותם הכרעה, אלא שבסביבה האסטרטגית לא הושגה הכרעה, שכן הסכסוך בין ישראל לשכנותיה לא הסתיים, גם לא הוסדר.

הסתכלות תאורטית על מלחמות התשה

כל מלחמה, בכל זמן ומקום בעולם, ייחודית ושוונה, ובכל זאת ישנם מאפיינים משותפים. באשר למלחמות התשה ניתן להצביע על כמה מאפיינים כלליים: מטרותיה של מלחמת התשה מוגבלות וכוונת היוזם היא להניע לשינוי של המציאות הקיימת, ואילו הצד המגיב מתאמץ לשומרה; המושגים 'הכרעה' ו'ניצחון', שהם תמיד מעורפלים בסביבה האסטרטגית, לא הולמים מלחמת התשה שבה הצדדים אינם מבקשים הכרעה, אלא "תזוזה אל" שינוי מִחֶדֶש או "שיבה למצב הקודם"; הנחת הצד היוזם היא שהמדינה היריבה לא תגיב במלחמה כוללת, מחוסר רצון או מחוסר יכולת. הצד היוזם מעריך את יכולות הצד היריב לעמוד בהתשה ממושכת, ובאותה המידה לאמוד את יכולת העמידה שלו עצמו, שכן התשה היא דו־צדדית; הצד היוזם חייב להעריך בזהירות את הפעולות היוזמות שנועדו להתיש, שמא יחרגו ויובילו את היריב להפר איוון וליזום מלחמה כוללת, על אף הנחת היסוד מסעיף קודם. לשם כך, כל צד מחפש מטרות צבאיות, כלכליות וחברתיות המכאיבות ליריב, אבל אין בהן כדי למוטט ולהכריע; על־פי רוב שני הצדדים נאלצים להעדיף יכולת עמידה במגננה על פני מתקפה, על־מנת למנוע הידרדרות למלחמה כוללת; מלחמת התשה אינה קצרה, היא מתמשכת לעיתים על פני שנים ומחייבת את הצדדים במסע למידה. אין טעם לקבוע תוכנית ברורה לטווח ארוך על שלביה העתידיים ולהתנהל לאורה מכיוון ששני הצדדים עוברים תהליך למידה המאפשר שינויי כיוון ומעשה; לבסוף, סיומה של מלחמת התשה, אם לא הושג הסדר של קבע, מחייב תהליך למידה מִחֶדֶש שיחשוף האם ההתשה אכן עיצבה מציאות באופן שונה ממה שקדם לה, ומה מתחייב מכך בתחום המדיני, בתחום הצבאי ובתחום החברתי. בהקשר זה מתבקשת שאלת השוואה בין מאבק אלים בין מדינות לעומת מאבק בין מדינה לבין ארגון לא־מדינתי, המאפיין כיום את המאבק בין ישראל לארגוני הטרור. נדמה שניתן למצוא קווי דמיון בין שתי התופעות.

מלחמת ההתשה בשנים 1953–1956 הסתיימה במערכה "קדש" ובנסיגת כוחות צה"ל מסיני עד לגבול הבין־לאומי. תוצאה כזו לא חייבה את מצרים ליזום עימות עם ישראל ואכן נוצרה רגיעה מוחלטת של 10 שנים. ההישג הצבאי מול מצרים ביוני 1967 הסתיים, כך חשבו בישראל ובצה"ל, באחיזת קבע בסיני, דבר שמצרים לא יכלה להשלים עימו. מכיוון שאחרי תבוסה צבאית כה קשה לא הייתה יכולה לצאת למלחמה, מצרים פתחה במלחמת התשה, שהייתה המצע עליה נהגה, עוצבה ובוצעה מלחמת הרמדאן ב־1973. כך אמר לי גנרל מצרי ביום עיון שהתקיים בארצות־הברית ב־NDU: ללא מלחמת ההתשה לא היינו מגיעים למלחמת הרמדאן.

בקיץ 1982, אחרי כיבוש מחצית לבנון ופינוי כוחות אש"ף/פת"ח מבירות, ובניגוד למטרות המלחמה של ישראל להשליט הגמוניה נוצרית בלבנון המשוסעת, שלא הצליחה בלשון המעטה, לא פעלה ממשלת ישראל לגיבוש מדיניות מעשית מכל סוג שהוא על אודות תוצאות המלחמה. ראשית, חל משבר הנהגה בישראל.

ראש הממשלה מנחם בגין נקלע למשבר אישי קשה שהסתיים בפרישה מרצון. שני האישים שהובילו אל ואת המלחמה בלבנון, שר הביטחון שרון והרמטכ"ל איתן, הותירו, זמנית, חלל ריק. ממשלת האחדות הלאומית השנייה הוקמה בספטמבר 1984 והחלה לתפקד כעבור חודשים אחדים. ממשלת ישראל החדשה החליטה לצאת מלבנון, החלטה הגיונית במציאות שהתהוותה בלבנון, כאשר לא היה שום גורם לבנוני שהיה אפשר באמצעותו לשמר את התוצאות הצבאיות של המלחמה:

ב־14 בינואר 1985, בהחלטה מספר 291 של ממשלת ישראל, מאושרת הצעתו של שר הביטחון בדבר היערכותו מחדש של צה"ל לאבטחת גבולה הצפוני של מדינת ישראל. ההחלטה כללה שני מרכיבים עיקריים:

1. הממשלה תעשה את כול אשר דרוש להבטיח את שלום הגליל.
 2. ההיערכות מחדש תבוצע בשלושה שלבים:
- א. שלב א': פינוי מרחב צידון.
 - ב. שלב ב': פינוי הגזרה המזרחית והיערכות באזור חאצביא.
 - ג. שלב ג' ואחרון: צה"ל ייערך לאורך הגבול הבין-לאומי ישראל-לבנון, תוך קיום אזור בדרום לבנון שבו יפעלו כוחות מקומיים (צד"ל), בגיבוי של צה"ל.

ההחלטה יושמה בצורה מסודרת במהלך חצי שנה. אחד הכללים החשיבתיים ההכרחיים בארגונים גדולים, ובוודאי בארגון צבאי, הוא שכל חילוף הנהגה מחייב את המנהיג המדיני והצבאי, שר הביטחון והרמטכ"ל לענייננו, לבחון את מידת הרלוונטיות של הפרדיגמה הקיימת ושל התפיסה החשיבתית השלטת, ולאתגר אותן באמצעות פרדיגמה חיצונית חדשה. והרי מלחמת לבנון הראשונה הייתה תוצר חשיבתי של שר הביטחון והרמטכ"ל אשר ראש הממשלה והממשלה אישרו. אין זה אומר שהתוצאה תהיה בהכרח החלפה של הפרדיגמה השלטת, אבל מסוכן לבחון פרדיגמה ביטחונית מתוכה, ודאי אחרי הצלחות במלחמה שהסתיימה. זאת, משום שחקירה ובירור מבפנים, ביקורתיים ככל שיהיו, לא מאפשרים לצאת מהמוסכמות המקובלות.

שר הביטחון החדש, משה ארנס, והרמטכ"ל, משה לוי, ואיתו הרמטכ"ל, לא ניסו לעצב תפיסה שונה מהמקובל בעבר; הם פנו לאחיזה בשטח במדינה שכנה שיש בה כדי להבטיח את ביטחון מרחב הסֶפֶר הקרוב. זו הייתה התפיסה המקובלת, אף-על-פי שמלחמת יום הכיפורים מול מצרים וסוריה הטילה בה ספק של ממש.

החלטת הממשלה בתחילת 1985 אפשרה לצה"ל לצאת מלבנון ולהיערך על הגבול הבין-לאומי. צה"ל, בראשות הרמטכ"ל משה לוי, מנע זאת. במקום שיבה לגבול הבין-לאומי עוצב הרעיון של אזור ביטחון בלבנון, שדגם קטן ממנו בהרבה כבר נוסה במרץ 1978 במבצע 'אבי החוכמה' או בשמו המקובל 'מבצע ליטאני', שאחריו נדחק אש"ף מצפון לליטאני. בשטח שלטה מיליציה מתושבי המקום בראשות קצין לבנוני, סעד חדאד, שנתמכה ע"י צה"ל.

תמונה 1: הנסיגה מלבנון – סגירת השער בין ישראל ללבנון לאחר מלחמת לבנון הראשונה (דובר צה"ל)

האחיזה באזור הביטחון באמצעות כוחות מקומיים, תושבי הדרום מהעדות המקומיות, שלא כולן היו מקשה דתית ועדתית אחת, מעיד על חוסר הבנה אלמנטרית באותה התקופה, של הרקמה העדתית והחברתית בלבנון, שם בריתות נכרתות מהר ומופרות באותו הקצב (באזור הביטחון הוערך מספרה של אוכלוסיית אזור הביטחון: כ-200,000 תושבים. מתוכם כ-50 אלף נוצרים, 120 אלף שיעים וכ-20 אלף דרוזים). ב-1985 כבר היה די ברור שצבא דרום לבנון יהיה שיעי ברובו וילחם בשיעים תומכי "אמל" ו"חזבאללה". למטה הכללי היה ברור למדי מה טיבם של כוחות פאראמיליטריים, נוצרים או דרוזים או אחרים בלבנון. עד היום קשה להבין את הלך המחשבה בצה"ל על אודות כוח שליח (proxy) מקומי המסוגל להגן על גבול הצפון. אגב, קדם לרעיון צבא דרום לבנון רעיון דומה בדמות "אגודת הכפרים" ביהודה והשומרון ב-1977, שסופו היה אפס.

עוד דבר אחד אפשר שלא ניתנה לו חשיבה ראויה; למעט מלחמת העצמאות, כל המלחמות שבאו אחריה לא התרחשו על גבה של אוכלוסייה אזרחית צפופה. המערכות בחצי האי סיני לא התרחשו על גב אוכלוסייה. ב-1967 ברמת הגולן האוכלוסייה ברחה מייד עם תחילת הקרבות. בגדה המערבית נספרו 14 אזרחים הרוגים בארבעה ימי הלחימה שם. כך היה גם במלחמת יום הכיפורים בשתי החזיתות. בלבנון זה היה סיפור חדש בעבור צה"ל, שלא היה מורגל בלחימה אשר כולה, כל הזמן, מתרחשת על גב אוכלוסייה אזרחית.

בתחילת 1985 היה גם ברור למדי שהסיכויים להוציא את צה"ל מלבנון על

בסיס סידורי ביטחון מוסכמים עם לבנון הם אפסיים. לכן, אזור הביטחון מימש מדיניות לפיה ישראל זונחת לחלוטין את מטרות המלחמה, שנועדו לעצב סדר חדש במדינה רוויית מלחמות אזרחים ופילוגים עדתיים ופוליטיים אין-סופיים. מטרת אזור הביטחון הייתה אחת בלבד, להבטיח את שלום יישובי הצפון. בפועל האחיזה באזור הייתה אמורה להיעשות ע"י מיליציה מקומית שצה"ל יצייד אותה, יתמוך בה תקציבית, יאמן את אנשיה ויכוון את דרכי פעולתה. כך יימנע צה"ל מהשקעת כוחותיו בדרום לבנון. על-מנת לייצב את המיליציה הלבנונית, צה"ל היה אמור לשכנע את האוכלוסייה ואת אנשי המיליציה כי החסות המעשית של ישראל על האזור וכל אשר בו אינה זמנית והיא תהיה לתמיד. כך ישוכנעו לתמוך בישראל. המיליציה הלבנונית נפרסה בעיקר במוצבים שחיל ההנדסה של צה"ל תכנן ובנה. גבול אזור הביטחון נקבע לפי שני שיקולים שהיו במתח ביניהם: שיקולים טקטיים לאור הקרקע, המעברים על הנחלים ויכולת שליטה בסביבה. מולם היו שיקולים שנבעו מהאוכלוסייה והמרכבה הדמוגרפי, הדתי והעדתי מי ייכלל באזור הביטחון ומי לא. דוגמה לכך היא מובלעת ג'זין הצפונית באזור הביטחון שפסקה מלהתקיים עוד לפני נסיגת צה"ל מלבנון.

- מכאן והלאה, במשך 15 שנים התפתח תהליך ואלה היו מאפייניו העיקריים:
- ארגון חזבאללה, ארגון שיעי לבנוני אוטנטי, שקם ב-1982 וחיפש את דרכו להשתלב במאבקים בלבנון, הבין מהתחלה כי מימושו וקיומו בלבנון יכולים להיעשות באמצעות מיליציה חמושה. אזור הביטחון היה למצע הטוב ביותר לצמיחתו בדרום לבנון ובביירות. ספק אם ללא סביבת הלחימה באזור הביטחון חזבאללה היה מגיע להישגים צבאיים ופוליטיים עד להיותו הארגון הצבאי והפוליטי החזק והמשפיע ביותר בלבנון. במילים אחרות, ישראל וחוסר מדיניותה אחרי המלחמה בלבנון, השתתפה בפועל ביצירת התופעה המאיימת על ישראל עד היום.
 - עוד קודם לסיום מלחמת עיראק-איראן ב-1988 החל המשטר האיראני לחפש סביבות חיצוניות להתפשטות השפעתו במרחב. חזבאללה היה זמין והעלות אז לא הייתה גדולה, גם לא היה בכך סיכון למשטר המהפכני באיראן. סוריה, שמעורבותה בלבנון לא פסקה מעולם, ניצלה את ההזדמנות ותמכה בחזבאללה יחד עם איראן, כחזית פעילה מול ישראל, במקום זו שברמת הגולן.
 - צבא דרום לבנון שישראל סברה שיוכל להתמודד ישירות בלויית סיוע ישראל, לא היה יכול לעמוד בכך ללא עלייה מתמדת במעורבות ישירה של צה"ל. די מהר הוקמו מוצבים של צה"ל בסמוך למוצבי צד"ל, והפעילות בשטח הייתה לנחלת כוחות צה"ל. דרך נוספת להחזיק בחיים את האוכלוסייה ואת אנשי צד"ל הייתה לאפשר להם לעבוד בישראל וגם מתן משכורות לאנשי צד"ל.
 - ההיגיון היחידי ליצירת אזור הביטחון היה הבטחת יישובי הצפון. לא עבר זמן רב והתברר כי חזבאללה מסוגל לשגר רקטות לתחום ישראל ואפילו לפשוט

בדרך מקורית על בסיס צה"ל ליד קריית שמונה. לחזבאללה היה יתרון משום שפעולותיו נעשו בחלקן הגדול מתוך הכפרים, מתוך האוכלוסייה האזרחית, תופעה מוכרת של ארגוני טרור אשר בעבורם היטמעות באוכלוסייה ופעולה מתוכם היא הגנה יעילה לא פחות משריון טנק המרכבה בעבור לוחמי צה"ל.

- אנשי החזבאללה תקפו לא פעם את מוצבי צה"ל ללא הצלחה. אבל בלחימה בשטחים הפתוחים לא היה לצה"ל יתרון מכריע, למרות היתרון ביכולת הלוחמים, השימוש באש ארטילרית ובמטוסים ובמודיעין חיוני. מצב עניינים זה האופייני למלחמת התשה - שבה הצד האחד לא יכול לסלק את יריבו ממרחב הלחימה והשני לא רוצה לצאת למלחמה נוספת ולכבוש את טריטוריית היריב - הביא לשוויון מעיק. דבר המלמד שמושגי ההכרעה והניצחון ומימושם לא הולמים מלחמת התשה.

- שתי מערכות קצרות שצה"ל יזם היו אמורות לשנות את קיפאון ההתשה: המערכה 'דין וחשבון', ביולי 1993, נועדה ללחוץ באש על תושבי דרום לבנון, להביא לברירתם לכיוון ביירות, על-מנת שאלה ילחצו על ממשלת לבנון להתערב ולהביא לשקט במלחמת ההתשה. צה"ל הפעיל את מיטב כוחותיו ביבשה ובאוויר וגרם לנזק ממשי בלבנון כולה. לאחר שבוע הצדדים הסכימו להפסקת אש; חזבאללה לא ישגר רקטות לתחום ישראל וצה"ל לא יפגע בכפרים האזרחיים בלבנון. מצד שני, ההסכם לא כלל הפסקת אש בין הצדדים בשטח שבין הכפרים. דהיינו, ההסכם המכיר בלגיטימציה של חזבאללה לתחום בישראל בתחום לבנון. המשך המאבק הביא את חזבאללה, אפשר שבסיוע איראני, להרחיב את המאבק אל העולם החיצוני ע"י פיצוץ בניין הקהילה היהודית בבואנוס איירס.

באפריל 1996, שלוש שנים אחרי 'דין וחשבון' פתח צה"ל במערכה נוספת, 'ענבי זעם', משום שמהבנות המערכה הקודמת לא נותר כמעט כלום. מטרות המערכה היו לגרום נזקים כלכליים בלבנון עד שהממשלות הלבנונית והסורית יאותו למשא ומתן שימתן את הלחימה. כקודמתה, גם המערכה הזו נמשכה כשבוע והושגו הבנות עם חזבאללה שלא החזיקו מעמד ואפשרו להמשיך את הלחימה המתישה במרחב שבין הכפרים והעיירות.

כתוצאה מהמערכה חזבאללה חיזק מאוד את מעמדו בלבנון. באמצעות כסף איראני הוא פתח בשיקום בתי הנפגעים הלבנונים, בשיקום תשתית שנפגעה ובסיוע לאוכלוסייה שניזוקה. זו כנראה הסיבה שבבחירות לפרלמנט הלבנוני ב-1996 חזבאללה הכניס רגל לפרלמנט שמאז ועד היום רק גדלה.

סיכום

מטרות מלחמת לבנון הראשונה, במיוחד הנסתרות, לא הושגו, על-אף שבהיבט הצבאי צה"ל כבש בשבוע אחד את מחצית לבנון ואת הבירה ביירות ופגע קשות בנוכחות הסורית בלבנון. ההישג המדיני היחידי היה פינוי הנהגת אש"ף/פת"ח וכוחותיהם

מלבנון לתוניס הרחוקה. הישג ראוי זה לא היה יכול לפתור את הבעיה הישראלית-פלסטינית, תוצאת מלחמת ששת הימים. השאלה שהתעוררה ולא הייתה חדשה, מה ראוי לעשות עם הטריטוריה שנתפסה על כל המשמעות הפוליטיות והדמוגרפיות המוכללות בה. לא הופיעה תנועת התנחלות ישראלית בלבנון, לא קדושת אתרים היסטוריים וכל הזכור מכיבוש הגדה המערבית ב-1967. נשקלו מספר אפשרויות, שכן הדבר היחידי שנותר רלוונטי היה ביטחון ליישובי הצפון שסבלו מנוכחות אש"ף/פת"ח בלבנון. קשה לענות על השאלה האם נסיגה חד-צדדית מלאה מלבנון בסוף 1983 אחרי פינוי אש"ף/פת"ח מלבנון הייתה מביאה לשקט ממושך. הארגון השיעי "אמל" שהקים מיליציה חמושה לא חרט על דגלו מאבק בישראל. עיקר מעייניו היו בחיזוק העדה השיעית בלבנון וזיקתו לסוריה הייתה ברורה. ארגון חזבאללה התפלג מתוך "אמל" וב-1982 עדיין לא תפס תנופה. אני מעריך כי היה סיכוי טוב לשקט בצפון אם ממשלת ישראל הייתה מחליטה על פינוי מהיר מיד אחרי עזיבת הארגונים הפלסטינים לטוניס. זה נשקל אך לא נעשה.

תמונה 2: חיילי צה"ל בזמן מלחמת לבנון השנייה (דובר צה"ל)

התובנה המתבקשת, אין סיכוי סביר להחזיק טריטוריה של מדינה שכנה, מאוכלסת בצפיפות, בעייתית עד הגג בצרות פנימיות חסרות פתרון, על-מנת לשמר את התוצאות הצבאיות של המלחמה שהסתיימה. ארצות-הברית נכשלה בכך

פעמיים בדור האחרון. ב-2001, בחודש ימים ובכוח קטן יחסית, היא הכריעה את המשטר האפגני. במקום לצאת ולשמור נוכחות מאיימת ופעילה מסביב, הכוחות נשארו שם עד היום הזה, כמעט עשרים שנים. דומה הדבר בעיראק ב-2003. הכרעה צבאית מהירה מאוד של צבא עיראקי גדול ומצויד היטב, הפלת המשטר, אבל - על-מנת לוודא את מימוש ההצלחה הצבאית להשליט סדר חדש בעיראק ארצות-הברית תקועה שם עד היום הזה. הנשיא בוש האב היה כנראה חכם מכולם כשנסוג מהר מעיראק אחרי שכוויית שוחררה. המסקנה - ככל שמקדימים לצאת כן ייטב.

הפתרון הישראלי ב-1985 היה הישג ארצות בלבנון באמצעות נציג חמוש מקומי, צד"ל, שראשיתו על בסיס אנשי הצבא הלבנוני לשעבר. המאפיין הראשי והמקובל של צבא לבנון, מפקדיו וחייליו, הוא לא להתערב בשום מאבק חמוש של המיליציות הלבנוניות בין לבין עצמן, משימתו היא לעמוד מהצד. קשה להבין מדוע היה נראה שיש לצבא דרום לבנון סיכוי להוות מחסום מצפון לגבול עם ישראל. התמיכה המסיבית של צה"ל בצד"ל מזכירה, למרות ההבדלים בזמן ובהיקף, את המעורבות האמריקאית בווייטנאם שתחילתה עוד בימי הנשיא קנדי, שנועדה לתמוך בצבא דרום ווייטנאם שיגן על מדינתו וסופה מעורבות ישירה של 600,000 חיילים לוחמים שם ומהם נהרגו 57,000. לא רק אלה, אלא ההשפעה החברתית של מלחמת ווייטנאם שהדיה נשמעים עד היום הזה ברחבי ארצות-הברית.

כיצד הגדרת הלחימה בלבנון כמלחמת התשה עוזרת לנו לענות לשאלותיו של גרשון הכהן?
מושגים (Concepts) כמו "הכרעת המלחמה" ואליה נלווה ה"ניצחון", שלאחרונה מרבים לעסוק בהם בצה"ל ובציבור, הם חשובים, חיוניים ורלוונטיים בסביבה הטקטית. על-פי רוב, המדדים להשגתם הם פיזיים וכמותיים; כמה שטח כבשנו, כמה כוחות אויב השמדנו, והאם אויב ביקש הפסקת אש. בסביבה המערכתית המושגים אמורים לעצב ולסנכרן את היחסים המורכבים בין הגדרת יעדי מדיניות ואינטרסים לאומיים ובין היישום המבצעי של כוחות צבאיים בסביבות אסטרטגיות ייחודיות, לתרגום לתוכניות מבצעיות וליישום במסגרת תהליך למידה דינמי, בהקשר אקטואלי, של הפעלת כוחות לוחמים ומשאבים מבצעיים. בסביבה האסטרטגית המושגים המובילים הם מידת הבטחת הביטחון הלאומי, השגת יעדים מדיניים לזמן רב והסרה לאורך זמן של איום מתהווה. אלה הם תמיד מושגים מופשטים במידה רבה, ולכן השגתם מלווה תמיד בפרשנות פוליטית.

במלחמת התשה שעל-פי רוב היא ממושכת, המושגים המובילים הם השפעתה על תודעת הפרט והחברה, על הנחישות החברתית לאורך זמן, על יכולת ההשתנות עד לעזיבת דוקטרינה שאינה רלוונטית יותר, על זהירות במגמות הרווחות להשיג תכלית מרבית, ועל החלטה פוליטית לסיים את ההתשה, שהיא קשה תמיד. לבנון באופייה היא המתאימה ביותר למלחמות קטנות של החלש נגד החזק, משום שאין

בה שלטון מרכזי של ממש. נראה שהראשון שהבין זאת והיה מוכן להסתכן, היה ראש הממשלה/שר הביטחון ברק ב-2000.

במלחמת ההתשה בלבנון נבחן ולא לראשונה המושג הישראלי המקובל מאוד: הרתעה. אכן, ישראל מרתיעה צבאית את שכנותיה ולכן אינן יוזמות מלחמות. במשך שנים הרתעת ארגוני טרור לא־מדינתיים הוא פרדוקס של ממש. ארגון טרור שהובס צבאית ע"י ישראל לא יוכל להתקיים, אלא אם ימצא דרך לעקוף את ההרתעה. כל עוד נותרה בו יכולת חיים הוא אינו יכול להרשות לעצמו להישאר מורתע, אחרת ייעלם. הדרך היחידה בעבורו היא לחפש דרך חדשה המאפשרת לו להשתקם באמצעות מאבק צבאי ואין כמלחמת התשה לשיקום ההפסד. ההתשה היא מִסָּד לצד הנחות צבאית להשתקם, להתפתח, להתעצם, עד להשגת שוויון גם ללא מטוסים וטנקים. טענה נכונה היא כי מלחמת לבנון השנייה, שלא הייתה הצלחה צבאית, תוצאתה מרתיעה את חזבאללה עד היום. על־מנת להשתחרר מהיותו מורתע הידק ארגון חזבאללה את התלות באיראן, אפשר חדירה איראנית מסיבית ללבנון והצטייד במאות אלפי טילים ורקטות המכסים את רוב שטח ואוכלוסיית ישראל. כיום ישראל מוצאת עצמה מורתעת מול חזבאללה, כך שיש הרתעה הדדית, אבל אין ודאות שהיא לא תגיע להתפוצצות עקב משגים האופייניים להנהגות במזה"ת, כולל זו הישראלית.

ישראל הצטיינה בעבר במלחמות גדולות וקצרות, בעיקר אלה שישראל יזמה או פתחה ראשונה. בהתשה, שאותה אנו מכנים תקופת פעולות התגמול בשנות החמישים, לא הצלחנו להביא לביטחון ורק המלחמה הקצרה בסיני היא שהביאה לרגיעה. מלחמת ההתשה מול מצרים הסתיימה בתיקו שאפשר למצרים לעצב את מלחמת הרמדאן. כך גם מלחמת ההתשה בלבנון שבנתה את חזבאללה והפכה אותו לאיום המרכזי על ישראל.

למלחמת התשה יש השפעה עמוקה על הפרט ועל הכלל. במלחמת העצמאות נהרגו 4,000 חיילים ו־2,000 אזרחים והיא הסתיימה בהתרוממות רוח לאומית. לא המספר המוחלט של ההרוגים והפצועים הוא המשפיע אלא הטפטוף שלהם לאורך הזמן. לא ייפלא שההשפעה הזו הביאה להתעוררות חברתית כמו זו שהתרחשה במלחמת ההתשה בסיני אחרי מלחמת ששת הימים הזכורה בהצגה "מלכת האמבטיה", "שיר לשלום" של להקת הנח"ל וכתבות עגומות בתקשורת. כך קרה גם בהתשה בלבנון בדמות "ארבע אימהות" ודומיהן.

כבר נאמר כי מלחמת התשה היא על־פי רוב ממושכת. במקרה הישראלי למלחמות התשה היו תוצאות לוואי בדמות מעורבות מעצמות גדולות במהלך המלחמה למען האינטרסים שלהן. מלחמת ההתשה בשנים 1953-1956 שהסתיימה במערכה 'קדש' הישראלית המוצלחת ובמערכה 'מוסקטייר' האנגלו-צרפתית הכושלת, הביאה להעמקת מעורבות ברית־המועצות בסכסוך הישראלי עם מצרים ועם סוריה. מלחמת ההתשה מול מצרים בשנים 1967-1970 הביאה גם היא למעורבות ברית־

המועצות בשיקום הצבא המצרי ובהכנתו למלחמה הבאה. זאת ע"י מערכי הגנת האוויר המצריים, החזקים ביותר בעולם בשעתם, והתפיסה המערכתית לצליחה מסיבית של מכשול מים מהבעייתיים ביותר במרחב, לאורך זירה בת 160 ק"מ. מלחמת ההתשה מול מצרים הביאה למעורבות ישירה של כוחות אוויר והגנ"א סובייטיים ולהיתקלות ישירה עם חה"א הישראלי. מלחמת התשה עם חזבאללה בלבנון הביאה להעמקת נוכחות איראנית חתרנית בלבנון. כיום, אף שלא ישראל ניצבת מול מלחמת הכול בכול בסוריה, מלחמה כה ממושכת הביאה את הצבא הרוסי עמוק לתוך סוריה ויש לכך השפעה ישירה על מרחב הפעולה הישראלי. מכאן שמלחמת התשה מזמינה מעורבות, עוינת או ידידותית, למימוש אינטרסים זרים, דבר המחייב זהירות ומתינות.

האם הייתה דרך לסיים את מלחמת ההתשה באמצעות פעולה צבאית אלימה ורחבה? זו לא נוסתה אבל אפשר לשער. מבצע 'דין וחשבון' היה ניסיון, אמנם לא מוצלח, ללחוץ באש על האוכלוסייה, להביא לבריחתם צפונה והם ילחצו על ממשלת לבנון וזו תרסן את חזבאללה. המבצע נמשך שבוע ובמהלכו נגרם נזק רב לאוכלוסייה ולתשתית. המבצע הביא להסכם בין ישראל לחזבאללה: שני הצדדים לא יפגעו באזרחים, אבל מותר להם לנהל מלחמה בתוך רצועת הביטחון. הסכם כזה נתפש ע"י חזבאללה כניצחון, שכן צה"ל מפעיל את כל עוצמת האש שלו והארגון נותר על רגליו עם מוטיבציה לעתיד, ולכן כעבור שלוש שנים נאלץ צה"ל לצאת למבצע 'ענבי זעם'.

אחרי הנסיגה מלבנון ב-2000 ואחרי מלחמת לבנון השנייה ב-2006 עלתה מחשבה בישראל, והמבטא הבולט שלה היה אלוף גיורא איילנד, כי במקרה של התלקחות רבתי על צה"ל להרוס את לבנון כולה, כמעט ללא הבחנה וגבולות; לא רק את מעוזי חזבאללה ואנשיו, אלא גם את התשתיות בלבנון, ניתוקה לאורך זמן מהעולם, ניתוקה מחשמל ומדלק, הפסקת תנועת מכוניות ביום ובלילה עד שכל המדינה על כל עדותיה ופלגיה יכרעו על הברכיים. סימוכין להישגיות בדרך פעולה כזו אפשר היה לראות בדבריו של נסראללה אחרי מלחמת לבנון השנייה, שהודה בפומבי כי אם היה יודע מראש את מידת ההרס שנגרמה ללבנון לא היה מורה על המארב לסיור צה"לי לאורך הגבול. אמירה כזו מעידה שארגון כמו חזבאללה שהתחיל כמעט מכלום ב-1982, ככל שתפס נפח בלבנון נאלץ לקחת אחריות על שלום המדינה הלבנונית כולה. אין לדעת מראש איך דרך פעולה כזו הייתה מסתיימת, מה יהיו התגובות בעולם ובציבור הישראלי ומה עלולות להיות ההשלכות בסיומה. נמתין לבאות.

רשימת מקורות

- הכהן, גרשון. "תסכול רצועת הביטחון בלבנון", **מבט מבס"א** (מרכז בגין סעדאת למחקרים אסטרטגיים) גיליון מס' 1581, 25 במאי 2020.